નામ :- વરચંદ કિશન આહિર

રોલનં :- 294

વિષય :- Banking and Finance

વિષયકોડ :- MJ-BAF-101

PNR :- COC2025294

પ્રશ્ન-1 આર.બી.આઈના નાણાકીય નીતિ વિસ્તૃત રીતે સમજાવો.

પ્રસ્તાવના:-

રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા (RBI) ભારતનું કેન્દ્રીય બેંક છે. જે 1935 માં સ્થાપિત થયું હતું. તેનું મુખ્ય કાર્ય ભારતની આર્થિક સ્થિરતા જાળવવાનું છે. 2016માં સ્થાપેલ છે. અને તેમાં 6 સભ્યો હોય છે. (3 RBI અને 3 સરકારી નોમિનેટેડ)

⇒ નાણાકીય નીતિ શું છે?:-

નાણાકીય નીતિ એ એવા સાધનનો સમૂહ છે જેનો ઉપયોગ રાષ્ટ્રની મધ્યસ્થ બેંક દ્વારા એકંદર નાણા પુરવઠાને નિયંત્રિત કરવા અને આર્થિક વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા માટે કરવામાં આવે છે.

⇒ નાણાકીય નીતિના પ્રકારો.

નાણાકીય નીતિના ત્રણ પ્રકારો છે.

1. વિસ્તારવાદી નાણાકીય નીતિ
2. સંકોચનવાદી નાણાકીય નીતિ
3. તટસ્થ નાણાકીય નીતિ

1 વિસ્તારવાદી નાણાકીય નીતિ

"પૈસા વધારો વ્યાજ ઘટાડો, અર્થતંત્ર ચલાવો."

લક્ષણ	વર્ણન
ઉદ્દેશ	આર્થિક વૃદ્ધિ વધારવી, બેરોજગારી ઘટાડવી મંદી દૂર કરવી
સાધનોનો ઉપયોગ	• રેપોરેટ ઘટાડવો/CRR/SLR ઘટાડવો • OMO દ્વારા બોન્ડ્સ ખરીદી • ~~રિવર્સ રિ~~ રિવર્સ રેપો ઘટાડો
અસર	• લોન સસ્તી → રોકાણ↑ ખર્ચ વધે → ઉદ્યોગો ચાલે GDP વૃદ્ધિ↑
જોખમ	• મોંઘવારી વધી શકે (બેવડું પડતું થાય)
ઉદાહરણ ~~[2020]~~ [2020] ~~2000~~	• COVID-19માં રેપોરેટ 4.00% સુધી ઘટાડ્યો, CRR 3% કર્યો. → ₹10 લાખ કરોડની લિક્વિડિટી ઉમેરાઈ

"પૈસા ઘટાડો વ્યાજ વધારો, મોંઘવારી રોકો"

લક્ષણ	વર્ણન
ઉદ્દેશ	• મોંઘવારી નિયંત્રણ, અર્થતંત્રને ઓવરહીટ થવાથી બચાવવું.
સાધનનો ઉપયોગ	• રિપોરેટ વધારો/CRR/SLR વધારો • OMO દ્વારા બોન્ડ્સ વેચાણ રિવર્સ • રિપો વધારો
અસર	• લોન મોંઘી → ખર્ચ ઘટે • ક્રેડિટ ઘટે → માંગ ઘટે • મોંઘવારી ↓
જોખમ	• વૃદ્ધિ ધીમી પડી શકે
ઉદાહરણ (2022-23)	• મોંઘવારી 7.8% પર → રિપોરેટ 6.50% સુધી વધાર્યો, OMO થી ₹૨૦૨ લાખ કરોડ શોષાયા → CPI 5% નીચે આવી

3. તટસ્થ નાણાકીય નીતિ

"સંતુલન જાળવવો - ન વધારો, ન ઘટાડો

· લક્ષણ	વર્ણન
· ઉદ્દેશ્ય	· મોંઘવારી અને વૃદ્ધિ વચ્ચે સંતુલન
· સ્થિતિ	· જ્યારે અર્થતંત્ર સ્થિર હોય (CPI-4, GDP-7%)
· સાધનો	· રેપો માં કોઈ ફેરફાર નહીં. · લિક્વિડિટી સ્થિર રાખવી · OMO/MSF નો મર્યાદિત ઉપયોગ
· અસર	· અર્થતંત્ર સ્થિર ગતિએ ચાલે
· ઉદાહરણ (2025)	· "ઓક્ટોબર 2024માં રેપો 6.50% પર સ્થિર. CPI 4.8% GDP 7%. → "Neutral stance"

નાણાકીય નીતિના મુખ્ય ઘટકો.

RBIની નાણાકીય નીતિના મુખ્ય ઘટકો નીચે મુજબ છે.

1. મોંઘવારી નિયંત્રણ: RBIનો આવશ્યક લક્ષ્ય 4% મોંઘવારી (CPI આધારિત) જાળવવાનો છે જેના ±2% ટોલરન્સ છે. આ 2016ના નાણાકીય નીતિ ફ્રેમવર્ક હેઠળ નક્કી થયું છે.

2. આર્થિક વૃદ્ધિ:- GDP વૃદ્ધિને પ્રોત્સાહન આપવું ખાસ કરીને નબળી વૃદ્ધિના સમયે

3. નાણાકીય સ્થિરતા:- બેંકોમાં પૂંજીની પર્યાપ્તતા, લિક્વિડિટી અને નાણાકીય ક્ષેત્રનું જોખમ ઘટાડવું.

4. રોજગારી અને વિનિમય દર:- રોજગારી વધારવી અને રૂપિયાના મૂલ્યને સ્થિર રાખવું.

નાણાકીય નીતિના સાધનો.

• રિઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા(RBI) તેની નાણાકીય નીતિને અમલમાં મૂકવા માટે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ સાધનનો ઉપયોગ કરે છે. આ સાધનો જેવા RBI લિક્વિડિટી (પૈસાનો પુરવઠો) ~~[illegible]~~ વ્યાજ દરો અને બેંકોની ક્રે ક્રે ક્રેડિટ બનાવવાની ક્ષમતાને નિયંત્રિત કરે છે.

પ્રશ્ન-૨ વિશિષ્ટ પ્રકારના ગ્રાહકો વિશે વિસ્તૃતનોંધ લખો.

વિશિષ્ટ પ્રકારના ગ્રાહકો નીચે મુજબ છે.

1. નાના ગ્રાહકો
2. અભણગ્રાહકો
3. અંધ ગ્રાહકો
4. પરિણીત મહિલા ગ્રાહકો
5. પાગલ/માનસિક અસ્વસ્થ ગ્રાહક
6. પાર્ટનરશિપ ફર્મ ગ્રાહક

⇒ 1. નાના ગ્રાહકો :-

- ભારતમાં 18 વર્ષથી નાની ઉંમરના વ્યક્તિને કાયદા હેઠળ નાના ગણવામાં આવે છે.

- નાના વ્યક્તિ પોતાના નામે કરાર કરી શકતા નથી, એટલે બેન્ક ખાતું પણ પોતાના નામે એકલા ચલાવી શકતા નથી.

- ખાતું નાનાના નામે ખોલાય પણ તેમાં માતા-પિતા કે કોઈ કાયદેસર ગાર્ડિયનની સાથે જોડવું પડે.

- 18 વર્ષ થાય ત્યારે શું થાય ?

- જ્યારે નાની વ્યક્તિ 18 વર્ષ થાય છે. બેન્ક તેને જણાવે છે કે હવે તમે પુખ્ત થયા છો નવું KYC કરાવો

- નવી સહી આપવી પડે.

- નાના પોતે લોન લઈ શકતા નથી.

- નાના બાળકને લોન આપવાની ગેરંટી આપી શકતા નથી.

2. અભણ ગ્રાહકો :-

• જે વ્યક્તિ વાંચી-લખી શકતા નથી અને પોતાનું નામ પણ લખી શકતા નથી તેને બેંકમાં Illiterate Person કહેવામાં આવે છે. આવી વ્યક્તિ સહી કરવાને બદલે અંગૂઠાનો ટીપો આપે છે.

· અંગૂઠાના ટીપાના નિયમો :-
• પુરુષ → ડાબા હાથનો અંગૂઠો
• સ્ત્રી → જમણા હાથનો અંગૂઠો
• ટીપું લેવા પછી નીચે કર્મચારી લખે છે.
Left thumb Impression of Smt Ramabhai અથવા Right thumb Impression of Smt Kantaben Desai"

· ખાતું ખોલવાની પ્રક્રિયા

· ફોટો જરૂરી
· ખાતામાં ઓછી 2 સાક્ષીઓ જરૂરી લખતા-વાંચતા
· નહિ તો KYC પણ કરાવી શકાય

3. અંધ ખાતુ :-

· અભણ વ્યક્તિના બિલકુલ અલગ - અંધ વ્યક્તિને બેન્કમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર ખાતુ ખોલવામાં આવે છે કારણ કે.

· તે વાંચી-લખી શકે છે

· તે સહી કરી શકે છે.

· કાયદા રીતે તેના ક્ષમતા પૂર્ણ છે.

· ખાતું ખોલવાની પ્રક્રિયા

· સામાન્ય ખાતુ જેવું જ ફોર્મ ભરાય છે.

· સહી પોતે જ કરે છે

· ફોટો અને KYC નોમિની

· જો વ્યક્તિ બ્રેઈલમાં લખી-વાંચી શકતા હોય તો બ્રેઈલ મા ફોર્મ પણ આપવામાં આવે છે.

4. અપરણિત મહિલા ગ્રાહક :-

આજે પરણિત મહિલા 100% સ્વતંત્ર ગ્રાહક છે. તે પોતાના નામે ખાતું ખોલી શકે છે. ચલાવી શકે, લોન લઈ શકે, લોકર લઈ શકે - વગેરે! પતિની પરવાનગી કે સહીની જરૂર નથી.

ખાતું કઈ રીતે ખોલાય છે?

આજે 95% મહિલાઓ પોતાના નામેજ ખાતું ખોલાવે છે.

• ઉદાહરણ :- રાજસ્વાડી :-
32 વર્ષના નેહાબેન વરેજ છે. પતિ વિદેશમાં છે. તેમણે SBIમાં ₹5 લાખ હોમલોન લીધું છે. → ખાતું નામ: Smt. Neha K. Patel
→ લોન પોતાના નામે, પતિની સહીની જરૂર નથી.
→ અને EMI પોતે જ ભરે છે.

S. પાગલ/માનસિક રીતે અસ્વસ્થ ગ્રાહક

- 1 કાયદાકીય સ્થિતિ
- ભારતીય કરાર કાયદો કહે છે

→ જે વ્યક્તિ માનસિક રીતે સ્વસ્થ નથી અને વસ્તુની સમજ નથી. તે કરાર કરી શકતો નથી. → એટલે તેનું બેંક ખાતું ખોલવું ચલાવી શકાય નહીં. અને નવું ખાતું પણ ખોલી શકાય નહીં.

- 2. બેંકને ખબર થાય તો શું થાય?

- જો બેંકને ખબર પડે કે ગ્રાહક માનસિક રીતે અસ્વસ્થ છે તો બેંક તરત ખાતું ફ્રીઝ કરી દે છે. – ન તો જમા ન તો ઉપાડ.